

О‘SMIRLAR BILAN PSIXOLOGIK MUNOSABATLAR O‘RNATISHNING MUHIM VAZIFALARI

Toxirova Sabohat Yo‘ldosh qizi

Xorazm viloyati Bog‘ot tumani 2-son

AFChO‘SM umumiy o‘rta talim maktabi psixologi

Xamroyeva Nilufar Ismoilovna

Xorazm viloyati Bog‘ot tumani 47-son

AFChO‘SM umumiy o‘rta talim maktabi psixologi

Bog‘ot tumanidagi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smirlar bilan samarali psixologik munosabatlar o‘rnatishning asosiy vazifalari, ularning yoshga xos xususiyatlari hamda muloqot jarayonida qo‘llaniladigan muhim psixologik yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smir, muloqot, psixologik munosabat, ishonch, emotsiya, tarbiya, motivatsiya, shaxs.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va o‘zgaruvchan bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsda mustaqillikka intilish, o‘z “Men”ini anglash, tengdoshlar bilan muloqotga ehtiyojning ortishi kuzatiladi. Shu sababli o‘smirlar bilan psixologik munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘smirlar bilan samarali munosabat o‘rnatishda eng muhim vazifalardan biri — ishonchli muhit yaratishdir. Agar o‘smir o‘zini tushunilayotganini his qilsa, u kattalar bilan ochiq muloqot qilishga moyil bo‘ladi. Ishonch esa vaqt o‘tishi bilan, hurmat va samimiylilik asosida shakllanadi.

Ikkinchi muhim vazifa — tinglash madaniyatini shakllantirish. O‘smirlar ko‘pincha o‘z fikrini bildirishga ehtiyoj sezadi. Ularni diqqat bilan tinglash, fikriga hurmat bilan qarash ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Shuningdek, empatiya ko'rsatish muhimdir. O'smirning his-tuyg'ularini tushunish va u bilan birga his qilish, uning ruhiy holatini yaxshilashga yordam beradi.

To'g'ri chegaralarni belgilash ham muhim vazifalardan biridir. O'smirga erkinlik berish bilan birga, mas'uliyat hissini ham shakllantirish zarur. Qattiq nazorat yoki mutlaq erkinlik o'rniga muvozanatli yondashuv talab etiladi.

Yana bir muhim jihat — motivatsiyani qo'llab-quvvatlash. O'smirning qiziqishlari va maqsadlarini rag'batlantirish uning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ota-onalar va o'qituvchilar o'smir bilan muloqotda tanqid va bosimdan ko'ra, tushunish va qo'llab-quvvatlashga ko'proq e'tibor qaratishi lozim. Bu o'smirning ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi.

O'smirda ko'pincha asossiz xavotir hissi paydo bo'ladi, o'z-o'zini baholash beqaror bo'ladi, u bu davrda juda ta'sirchan, tortishuvchan bo'lib qoladi va hatto depressiyaga tushishi mumkin. U o'z ko'z o'ngida juda aqlli, juda chiroyli, juda jasur, juda iqtidorli bo'lishi kerak deb hisoblaydi. Shu bilan birga, o'smirning o'ziga bo'lgan munosabatidagi o'zgarish nafaqat uning hissiy holatiga, balki ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishiga va umuman hayotdan qoniqishiga ham ta'sir qiladi.

Bu davrda o'qish ikkinchi o'ringa tushib qoladi. O'smirlik davrining eng asosiy masalasi — jinsiy balog'atga yetish. Aynan shu vaqtda psixoseksual qarashlar va yo'nalishlar shakllanadi. O'smir birinchi muhabbatni boshdan kechiradi, turli xayollar va his-tuyg'ular paydo bo'ladi. U shunchalik o'zgaradiki, bu davr “gormonal bo'ron” yoki “endokrin bo'ron” deb ataladi.

Bunday vaqtda kattalarning nozik yondashuvi va sabr-toqati, shuningdek, o'g'il yoki qizning shaxsiy hayotini mustaqil mavjud soha sifatida tan olishi juda zarur. Shunda ishonch paydo bo'ladi (yoki saqlanib qoladi), qiyinchiliklar haqida gapirish, quvonchni bo'lishish, maslahatni yaqin kishilardan olish istagi yuzaga keladi — ko'cha do'stlaridan emas.

Jadal, notekis o'sish boshlanadi, natijada o'smir gavdasi mutanosib bo'lmay qoladi va harakatlarida noqulaylik seziladi. Bolaning organizmi juda tez sur'atda

chuqur qayta qurilish jarayonidan o‘tadi. Jadal jismoniy rivojlanish bir qator ziddiyatli holatlar bilan kechadi. Ko‘pincha o‘z tanasi va tashqi ko‘rinishini qabul qilmaslik holati yuzaga keladi, shunda ular o‘zlarini diyetalar, sport mashg‘ulotlari bilan qiynashadi yoki shunchaki iztirob chekib, o‘ziga yopilib oladi.

Bunday holatlar ota-onalarda ortiqcha xavotir uyg‘otmasligi kerak, biroq ularni bilish va o‘smir hayotini tashkil etishda inobatga olish muhimdir.

O‘smir baholashda keskin pozitsiyalarga intilgani sababli o‘z sifatleri va xususiyatlarini ortiqcha yoki yetarlicha baholamaslikka moyil bo‘ladi. O‘smirlar o‘z xarakteridagi salbiy jihatlarga tanqidiy qaraydi va do‘stlik hamda boshqa odamlar bilan munosabatlarda xalaqit beradigan fazilatlari tufayli tashvishlanadi.

O‘smirning o‘z-o‘zini baholashi beqaror bo‘ladi: u o‘zini goh daho, goh hech narsaga yaramaydigan odam deb hisoblaydi. Har qanday kichik voqea o‘smirning o‘ziga bo‘lgan munosabatini tubdan o‘zgartirishi mumkin. Agar u nimadadir xato qilganini tan olishga majbur bo‘lsa, o‘z haqidagi fikri barcha jihatdan keskin pasayadi. Biroq shunday qarama-qarshi o‘z-o‘zini baholash uning yangi, kattalarga xos shaxsiy rivojlanish mezonlarini shakllantirishida zarur jarayon hisoblanadi.

O‘smirlarning o‘z-o‘zini baholashi qarama-qarshi va yetarlicha yaxlit emas, shu sababli ularning xatti-harakatida ko‘plab asoslanmagan, sababsiz harakatlar yuzaga kelishi mumkin. O‘smirlar boshqa yosh guruhlariga qaraganda jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va ma‘naviy muhitning beqarorligidan ko‘proq aziyat chekadi. Bugun ular qadriyatlar va ideallar yo‘nalishida zarur yo‘nalishni yo‘qotgan — eski qadriyatlar yemirilgan, yangilari esa hali shakllanmagan.

Bu holat o‘qishga bepisand munosabat, past o‘zlashtirish, havoyi va mas‘uliyatsiz xatti-harakatlarda namoyon bo‘ladi: uy yumushlari yoki topshiriqlarni bajarishdan, uy vazifasini tayyorlashdan, hatto darslarga qatnashishdan ham qochish. Kattalar ko‘pincha bunday nomutanosib xatti-harakatlarni payqamaydi yoki tushunmaydi; ularni ham haddan tashqari jo‘shqinlik, ham tushuntirib bo‘lmaydigan charchoq birdek hayron qoldiradi.

Bunday o‘smirlar ko‘pincha “ortiqcha vaqt” muammosi bilan yuzma-yuz keladi, lekin mazmunli dam olishni tashkil etish qobiliyati yetarli bo‘lmaydi. Aksariyatida qiziqishlar, to‘garak yoki sport seksiyalarida qatnashish odati yo‘q, ular ko‘rgazma va teatrlarni ham tashrif buyurmaydi. Afsuski, bo‘sh vaqt ko‘pincha o‘smirlarning ijtimoiylashmagan xatti-harakatlari (fahsh, giyohvandlik, toksikomaniya va hokazo)da namoyon bo‘ladi.

Mazmunsiz o‘tkazilgan vaqt o‘smirlarni yangi “keskin hissiyotlar” izlashga undaydi. Zararli odatlar o‘smirlarning deviant (me‘yordan chetga chiqqan) turmush tarziga chambarchas singib ketadi. Ko‘pincha ular o‘z “yutuqlarini” sanab o‘tadi: muvaffaqiyatli sarguzashtlar, bezorilik harakatlari, mushtlashuvlar, mayda o‘g‘irliklar va spirtli ichimlik ichish. Ma’lum bo‘lishicha, o‘smirlar uchun mavjud bo‘lgan o‘yin-kulgining eng qulay turlaridan biri — bu mushtlashuv. O‘smirlar o‘zlari tan olishicha, ular urushadi, chunki qilishga hech narsa yo‘q, ortiqcha energiyani sarflashga joy topilmaydi, hayot esa zerikarli tuyuladi.

Keyinchalik o‘z xatti-harakatlarini tushuntirar ekan, o‘smirlar axloq, adolat, jasorat va mardlik haqida noto‘g‘ri tasavvurlarga ega bo‘lishadi.

Butun o‘smirlik davri davomida agressivlikning aniq ifodalangan dinamikasi kuzatiladi. Agressiv xulq-atvor shakllari o‘smirlarning aksariyati uchun xosdir. Shaxsni shakllantiruvchi munosabatlarda mikromuhitning muhim elementlaridan biri — bu oila. Bunda hal qiluvchi omil uning tarkibi — to‘liq, to‘liq bo‘lmagan yoki ajralgan bo‘lishi emas, balki undagi ma’naviy muhit, kattalar o‘rtasida va kattalar bilan bolalar o‘rtasida shakllanadigan munosabatlardir.

Birgalikdagi faoliyat jarayonida nafaqat ota-onalarga o‘g‘il yoki qizining xarakteri ochiladi, balki bolalar ham o‘z ota-onalarini yaxshiroq tushunib boradi. O‘smirga kattalar bilan birgalikdagi faoliyat zarurdir.

Afsuski, bugungi kunda ayrim oilalarda o‘smirning hayotiga to‘liq beparvolik, xatti-harakatlarini nazorat qilmaslik va uning taqdiriga befarqlik holatlari uchrab turadi. Shu sababli xulqida og‘ishlar bo‘lgan bolalar paydo bo‘ladi. Hatto tashqi

tomondan farovon ko‘ringan oilalarda ham o‘smirlik davri inqiroziga olib keluvchi ko‘plab psixologik muammolar mavjud.

Muammoni hal etish yo‘llari

O‘smirning qiziqish doirasini uning xarakteri va qobiliyatlari xususiyatlariga asoslanib shakllantirish muhimdir. Uni kattalar qiziqish doirasiga kiradigan, ammo shu bilan birga o‘zini kattalar darajasida namoyon qilish va tasdiqlash imkonini beradigan faoliyat turlariga jalb etish kerak.

Agressiyani kamaytirish uchun sport maktablariga qatnash, uyda har kuni gantel, temir girya va bokschi qo‘lqoplaridan foydalanib gimnastika mashg‘ulotlari o‘tkazish tavsiya etiladi. Jismoniy tarbiya butun oila a‘zolari uchun umumiy va quvonchli mashg‘ulotga aylanishi mumkin.

O‘smirdan uning imkoniyatlariga mos kelmaydigan, haddan tashqari yuqori talablarni qo‘ymaslik kerak. Uning yutuqlarini ham, muvaffaqiyatsizliklarini ham rostini aytib baholash muhim: yutuqlarini qobiliyatlari bilan, muvaffaqiyatsizliklarini esa yetarli tayyorgarlikning yo‘qligi bilan izohlash lozim. Uni haddan ortiq maqtash yoki muvaffaqiyatsizliklarini tasodif deb ko‘rsatish, o‘smirda o‘ziga nisbatan noto‘g‘ri baho shakllanishiga olib keladi.

“Ijtimoiy qaltis” guruh bolalari noijtimoiylashuv xususiyati bilan boshqalardan jiddiy farq qiladi. Bilvosita va bevosita noijtimoiylashuv ta‘siriga tushib qolgan har bir guruhga oilaviy kelishmovchiliklar, doimiy psixoijtimoiy asabiy muhit, noformal o‘smirlar guruhi ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, “qaltis guruh”dagi bolalarda ijtimoiylashuvning buzilishi keng ma‘nodagi tarbiyaviy befarqlik tufayli sodir bo‘ladi, ya‘ni:

shaxsiy va psixik regress jihatlari bilan bog‘liq emotsional va shaxsiy rivojda turg‘unlik ro‘y beradi;

asabiy, jazavaning qo‘zg‘ashi va doimiy xafaqonlik holatiga tushib qoladi; – doimiy ma‘naviy me‘yordan chiqish holati kuzatiladi;

ijtimoiy passivlik buzg‘unchi g‘oyalarga nisbatan faollikka ulanib ketadi;

boshqa xildagi ma'naviy buzilishlar mafkuraviy "potologiya" omili sifatida ro'y beradi.

Mafkuraviy profilaktika muammolarini hal etishga qaratilgan chora tadbirlarni ishlab chiqish bolalar va o'smirlar orasida oila, maktab va mahalla hamkorligi yetarli muvofiqlashtirilmayotgan, buning oqibatida bolalar va o'smirlar orasida qarovsizlik va ijtimoiy faollik yetishmayotgan bir paytda, ayniqsa, dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Milliy mafkuramizning bosh g'oyasi manfaatlariga xizmat qiluvchi yosh o'zbekistonliklarning voyaga yetkazilishi oiladan, mahalladan boshlanishi lozim. Ijtimoiy pedagogikamizning maqsadi ham shunga yo'naltirilgan.

Biroq ommaviy axborot vositalarida ota-onaning o'smirlarni g'oyaviy tarbiyalashda tutgan o'rni haqidagi bunday ta'sirchan materiallar kam uchraydi. Bu – pedagogik publitsistika va jurnalistikani zamon talablari darajasida rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. Yuqorida keltirilgan fikrlardan oilada g'oyaviy tarbiyani tashkil qilish va boshqarishda otaning roli naqadar muhim bo'lmog'i lozimligi ayon bo'lmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'smirlar bilan psixologik munosabatlar o'rnatish sabr, e'tibor va professional yondashuvni talab qiladi. Ishonch, hurmat va empatiyaga asoslangan munosabatlar orqali sog'lom va barkamol shaxsni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. T.: O'zbekiston, 2000. – 526 b.
2. Asqarova O'. Milliy g'urur tarbiyasi (Mehribonlik uylari misolida). – T.: O'qituvchi, 2003 – 98 b.
3. Quronov M., Qurbonniyazova Z. Ijtimoiy pedagogika: ma'ruza matnlari to'plami. – T.: Ma'naviyat, 2003. – 48 b.

4. Davron X. Komillik fazilat emas, faoliyatdir // O'zbekiston ovozi. – 1997. –13 may.
5. ZIYO.NET